

University of Groningen

Het peilen van de diepte

Miedema, S.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Miedema, S. (1997). Het peilen van de diepte: de relatie tussen werkloosheid en delinquentie bij jongvolwassen mannen s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Een korte samenvatting van de levensstijlen

12.1 Inleiding

Van elk type levensstijl wordt nu een korte samenvatting gegeven. Deze moeten worden gelezen als min of meer ideaal-typische constructies, waarin niet langer de onderzochten aan het woord zijn, maar de onderzoeker als het ware een, meer geëxpliciteerde, tweede-orde constructie presenteert. Er vindt tot op zekere hoogte een overstap plaats van een binnen- (de (categoriale) ervaringen van de onderzochten zelf) naar een buitenperspectief (de interpretatie door de onderzoeker), waarin het binnenperspectief sociologisch vertaald en geduid wordt en (selectief) opgetild wordt naar een hoger abstractieniveau (cf. Miedema, 1993).²¹⁴ In die zin worden er soms generalisaties geformuleerd, die de empirische reikwijdte in strikte zin overstijgen (cf. Miedema, 1993).

12.2 Type I: De levensstijl van werkloze jonge mannen uit de onderklasse

De jongvolwassen mannen die tot dit type kunnen worden gerekend, zijn vooral afkomstig uit dat segment van de arbeidersklasse dat veelal aangeduid wordt met termen als ongeschoolden of traditioneel marginalen. Hun marginaliteit is tweeledig: zowel sociaal-economisch als sociaal-cultureel bestaat er een grote kloof tussen hen en de dominante cultuur c.q. institutionele samenleving. Ze groeien veelvuldig op in 'multi-problem' gezinnen, gekenmerkt door een combinatie van relationele problemen en gezinsgeweld, alcohol-problemen, langdurige werkloosheid dan wel uitkeringsafhankelijkheid, scheiding/éénouder-gezinnen, slechte wooncondities, inconsistente socialisatiestijlen en weinig toezicht. Ook jongens met een tehuis- of internaatsverleden kunnen tot dit type worden gerekend.

Reeds op jonge leeftijd gaan deze jongens hun eigen gang en zorgen ze voor zichzelf. Ze hangen veel rond op straat met lotgenoten, ontwikkelen daar hun straatwijsheid en macho-houding. Fysieke handhaving en benadrukken van masculiene waarden vormen daar een vanzelfsprekend onderdeel van. Het onderwijs heeft hen weinig te bieden; dit geldt zowel een toekomstig beroepsperspectief als de aanwezigheid van een hun wezensvreemd, op de middenklasse gebaseerde, dominant regelsysteem en lesinhouden (met steeds meer accent op algemene vorming ten koste van de vakspecifieke opleiding). Naar school gaan is vooral de leerplicht uitzitten. Vroegtijdig schoolverlaten is evenwel niet ongebruikelijk, zeker niet als er ernstige problemen met docenten ontstaan.

Spijbelen en ouwehoeren, de les ontregelen, werken negatief door in de leerprestaties. Ze bezoeken meestal het LBO en in hun optiek is werken belangrijker dan leren. Werken is dan vooral met de handen werken en geld verdienen (instrumenteel arbeidsethos, intrinsieke werkoriëntatie). Het soort baan en de kwaliteit daarvan zijn secundaire overwegingen.

In de secundaire socialisatiefase gaan ze steeds meer hun eigen gang — het gezin wordt dan een soort kostgangersgezin — en ze raken als vanzelf betrokken bij meer delinquente buurtgroepen en ontwikkelen een oog voor bepaalde gelegenheidsstructuren. Geweld, vandalisme, diefstal en inbraken geven in deze fase zowel een kick als status/reputatie. Na verloop van tijd wordt het inkomensverwervende aspect steeds belangrijker. Er vindt als het ware een omslag plaats van meer expressieve rationaliteit naar meer instrumentele rationaliteit. In hun vrije-tijd zijn uitgaan (meiden, drank, (soft)-drugs), de 'brommercultuur' (sleutelen, opvoeren, heling onderdelen, diefstal) belangrijke zaken. In deze periode ontstaan ook de eerste politiecontacten.

Als ze aan de slag komen, is dit meestal op het secundaire deel van de arbeidsmarkt (gekenmerkt door slechte arbeidsomstandigheden, geringe beloning en baan zekerheid). Ze wisselen daarbij veelvuldig van baan. Soms omdat ze meer kunnen verdienen, maar ook omdat ze er 'flauw' van zijn of conflicten met bazen hebben. Na verloop van tijd raken ze werkloos en uiteindelijk behoren ze tot de harde kern van de langdurig werklozen. Niet altijd omdat ze niet willen werken, maar vooral vanwege hun geringe arbeidsmarktkwalificaties en soms gebrekkige presentatieve en sociale vaardigheden. Ze leren zich tegen frustraties te wapenen door zelfhandhaving en militant benadrukken van de onafhankelijkheid. Ze krijgen een uitkering, maar deze is meestal niet toereikend voor hun uitgavenpatroon. Uitgaan, alcohol en drugs raken allengs onderling verweven en langzamerhand worden de toch al zwakke banden met de conventionele samenleving verbroken. Aanvullende inkomensstrategieën zijn: zwart werken, dealen, steunfraude en vermogensdelinquentie. Er is dan sprake van een beginnende criminele carrière, waarin justitiële contacten niet altijd meer te vermijden zijn. Ze zijn niet alleen 'streetwise', maar ontwikkelen ook vormen van institutiewijsheid. Voorop staat het individueel overleven in een harde en soms vijandige wereld. Contacten met gezin en familie zijn, ook door gezinsproblematieken, vetes e.d., sporadisch; ze trekken vooral op met kameradengroepen, die uit wisselende coalities bestaan en waar onderling weinig emotionele banden aanwezig zijn. Alhoewel ze vroeg seksuele contacten met meisjes hebben, willen ze zich niet binden, ook niet als er sprake is van één of meer kinderen. Ze willen hun wijze van leven (vooralsnog) niet prijsgeven en benadrukken de vrijheid en 'masculiene' voordelen. Nadelen als doorschieten in harddruggebruik, justitiële reacties e.d. kunnen ertoe leiden dat ze het iets rustiger aandoen, maar dit houdt niet per definitie in dat ze zich aanpassen. Als er geen sprake is van het er vanzelf uitgroeien (maturatie-effect), dan gaan ze professioneler te werk en zijn ze meer calculerend bezig. Hun tijdsperspectief is vooral gericht op de korte termijn; investeren in een (onzekere) toekomst is overbodig. Voorop staat het hier en nu (bijvoorbeeld tot uitdrukking komend in impulsief hedonisme). De uitkering geeft in ieder geval een zekere bodem en deze wordt, zoals gezegd, aangevuld met eigen bezigheden, hosselen e.d. Zouden ze evenwel een vaste baan — met een zekere mate van vrijheid, zoals bijvoorbeeld buitenwerk —

kunnen krijgen tegen een redelijk loon dan sluiten ze dat niet bij voorbaat uit, maar optimistisch over hun kansen zijn ze niet.

Hun maatschappijbeeld is gebaseerd op sterke wij-zij gevoelens, maar dan in een 'loner'-perspectief. De onderlinge groepsloyaliteit naar kameraden is tamelijk zwak en de verbondenheid met 'kwetsbare' groepen vrijwel afwezig. Ze zijn eerder als onverschillig dan als intolerant te kenschetsen. Naast het leven en laten leven, moet iedereen zichzelf maar zien te redden. In hun oordelen overheerst het model van rechtlijnig denken. Dit komt ook, wellicht verrassend, tot uitdrukking in hun 'law-and-order' houding. De politiek wordt met wantrouwen bekeken en politici zijn in hun ogen vooral uit op eigen voordeel. Aan misstappen van gezagsdragers, 'hoge heren' e.d. kunnen ze legitimaties danwel neutralisaties ontleen voor hun eigen delicten. Wat zij op kleine schaal doen, zien ze bijvoorbeeld op grotere schaal terug bij de politieke schandalen. Voorlopig lijkt de sociologische afstand tussen deze levensstijl en de conventionele samenleving onoverbrugbaar. Hun dubbele marginaliteit is een structureel (klassebepaald) gegeven, die ze in hun levensstijl opnieuw reproduceren. Toch geven ze aan tevreden te zijn met het leven dat ze in eigen regie vorm geven. Ze definiëren zichzelf niet in termen van randgroepjongeren of maatschappelijk kwetsbare jongeren, maar als jongeren, die zich op eigen kracht staande houden. Ook van negatieve ervaringen, zo is hun oordeel, kun je leren. Teveel terugkijken heeft geen zin. Hun toekomst is nogal diffuus, plannen maken heeft weinig zijn, kortom, ze hebben een houding van: we zien wel. Ze staan wel stil bij bepaalde consequenties, maar accepteren deze vrij fatalistisch.

12.3 Type II: De levensstijl van werkloze gehuwde jonge mannen uit de onderklasse

De jongvolwassen mannen van dit type groeien op in vergelijkbare milieus en woonbuurten als de mannen van het zojuist beschreven type. Het verschil is dat de mannen van dit type, vergeleken met het vorige type, als een plusvariant beschouwd kunnen worden. Hun achtergronden, gezinsomstandigheden zijn over het algemeen iets gunstiger, zij het niet probleemloos. Ook zij groeien op in gezinnen die gekenmerkt worden door 'hard living'. In tegenstelling tot type I mannen zijn en blijven de relaties met ouders en overige familieleden, zij het niet met iedereen, van deze jongeren redelijk goed. Deze netwerken vormen sociale ondersteuningskaders.

In de secundaire socialisatiefase doen zich weliswaar vergelijkbare spanningen en problemen voor als bij type I, maar deze leiden niet tot een breuk met hun ouders. Vooral problemen op school en de aard van de vrije-tijdsbesteding zijn conflictthema's, maar ook hier geldt dat deze jongens zelf verantwoordelijk zijn voor veroorzaakte problemen. Ook zij raken als vanzelf betrokken bij vormen van leeftijds- en vrije-tijdsgebonden deviantie en delinquentie. Kickgedrag — het zoeken van spanning en sensatie —, masculiene zelfhandhaving, rondhangen op straat, de 'brommercultuur', uitgaan en alcohol, het optrekken met delinquente vrienden leiden tot een tijdelijk plegen van delinquentie als geweld en diefstal. Als ze van school komen, meestal het LBO, vinden ze vrij snel werk. Ook hier geldt dat werken vooral geld verdienen en

werken met de handen is. Baanwisselingen, conflicten op het werk e.d. komen eveneens veelvuldig voor. Hun banen op de secundaire arbeidsmarkt zijn meestal ongeschoolde dan wel semi-geschoolde banen, waarin hard en vaak zwaar werken de norm is. De werkvloercultuur — de informele omgang met collega's, soms met bazen, 'geintjes' uithalen e.d. — biedt echter compensatie. Ze werken meestal voor het (leeftijdsgebonden) minimumloon, maar daar hebben ze niet zo veel moeite mee. Het hebben van een betaalde baan is bij hen ook gedeeltelijk een voorwaarde voor het stichten van een eigen huishouding.

In tegenstelling tot type I krijgen deze jongens meestal op vrij vroege leeftijd serieus verkering. In het begin is het dan nog een schipperen tussen de relatie-eisen en de aantrekkingskracht van de vriendengroep en van het 'vrije' leven, maar na verloop van tijd oriënteren ze zich steeds meer op de wereld van conventionele volwassenen in hun omgeving en hun eigen gezin. Hun leeftijdsgebonden delinquentie is daarmee tevens ten einde gekomen. Het contact met jongens van type I, hun vroegere vrienden, is nu minimaal.

Wanneer ze permanent werkloos worden, met als consequentie dat ze na verloop van tijd moeten zien rond te komen van een bijstandsuitkering, wordt hun situatie problematisch. Ze hebben meestal jonge kinderen en ze voelen zich als gezinshoofd/kostwinner te kort schieten. Behalve dat ze veelvuldig schulden hebben (betalingsachterstanden huur, gas en licht, leningen voor herinvesteringen en inrichtingskosten) is het probleem in meer algemene zin het moeizaam kunnen budgetteren. Ze komen dan in de spiraal terecht van gaten vullen met gaten. Naast allerlei legale mogelijkheden om het inkomen te maximaliseren — zoals bijvoorbeeld het aanvragen van huursubsidie, een beroep doen op allerlei 'kwijscheldingsregels', extra aanvragen Sociale Dienst ('leenbijstand') e.d. — zoeken ze noodgedwongen ook naar semi- en illegale middelen. Niet alleen zwart werken, met alle risico's van betrapting (steunfraude), maar ook 'handeltjes' kunnen soelaas bieden. Alhoewel ze aangeven vermogensdelicten niet langer uit te willen sluiten, vrezen ze de negatieve consequenties. Ze zouden het doen voor hun gezin, ofschoon ze zich realiseren dat de repercussies ook terecht komen bij hun gezin. Mede door deze tweestrijd zien ze er (voorlopig) nog van af. Het liefst zouden ze een vaste baan hebben (gezien hun kwalificaties en werkervaringen aan de onderkant van de arbeidsmarkt). Daar doen ze ook wel moeite voor, maar ze ontdekken dat ze niet langer in tel zijn (te oud/te duur, weinig formele opleiding, verbrokkeld arbeidsverleden e.d.). Ze combineren berusting met woede en wanhoop. Hun falen is vooral verbonden met het niet voldoen aan hun rol als gezinshoofd. Soms vertaalt dit zich in vluchtgedrag (overmatig alcoholgebruik, gokken, impulsaankopen) en gezondheidsproblemen. Hun 'redding' is hun gezin en de opvang door familienetwerken.

In hun maatschappijbeeld klinkt deze houding door. Ze voelen zich gepakt, zoeken zondebokken (bijvoorbeeld minderheden), wantrouwen de politiek en beoordelen anderen stereotiep en vaak negatief. Over de toekomst zijn ze somber; plannen maken heeft geen zin; ze zijn bang permanent afgeschreven te worden. Ze ontwikkelen een fatalistische houding, waarin sprake is van een zekere calculatie (maximaliseren eigen voordeeltjes). Hun eerste zorg is het proberen schuldenvrij te komen. Hun arbeidsmarktorientatie (zoekgedrag, sollicitatie-inspanningen) neemt af, maar het uiteindelijk

doel blijft het vinden van een reguliere baan en een redelijk inkomen. Ze beschikken echter over weinig netwerken (informatie, voorspraak) en institutionele kennis. Hun relaties met arbeidsbureau en Sociale Dienst zijn nogal conflictueus van aard en ze vinden dat ze weinig ondersteuning krijgen.

12.4 Type III: De levensstijl van werkloze jonge mannen uit de traditionele arbeidersklasse

Deze mannen zijn eveneens afkomstig uit de arbeidersklasse, maar de gezinnen waarin ze opgroeien, worden over het algemeen gekenmerkt door een gunstiger financiële positie en betere affectieve relaties. Natuurlijk komt ook hier werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, scheiding e.d. voor, maar sporadischer en minder vaak cumulatief. Opleiding en respectabiliteit vormen als zodanig gezinswaarden en opvoedingsdoelen, maar ook hier geldt dat deze jongens in de secundaire socialisatiefase vaak hun eigen gang gaan (meer controle op afstand en benadrukken eigen verantwoordelijkheid). Dit kan leiden tot het besluit om vroegtijdig de school te verlaten — zeker als ze een betaalde baan kunnen krijgen — maar het belang van het diploma als kwalificatiemiddel wordt door de meesten onderkend. Ze bezoeken meestal LBO-onderwijs (LTS), soms na eerst de MAVO geprobeerd te hebben. Op school weten ze maat te houden tussen aanpassing en ouwehoeren, een schipperen tussen de formele schoolse eisen en hun eigen 'gezelligheids'belangen.

Kenmerkend is dat in de secundaire socialisatiefase de vriendengroep aan belang wint en dat de vrije-tijd (tijdelijk) wordt verabsoluteerd. Dit leidt tot een segmentatie van leefwereld domeinen en coördinatieproblemen tussen de verschillende regelsystemen van gezin, school en vrij-tijd. Deze fase kan worden gezien als een moratoriumfase — het (getolereerd) jong-zijn in een eigen sociale jeugdruimte — waarna ze, zo is de verwachting, geleidelijk aan ingroeien in de meer serieuze wereld van de volwassenen, waarin werk en gezinsvorming centraal staan. Uitgaan, brommers, experimenteer- en exploratiegedrag (alcohol, meiden, soms softdrugs, gokken en knokken) structureren hun vrijetijdsgedrag. Tot op zekere hoogte is daar ook begrip voor ('je bent maar een keer jong'). Ook hier geldt dat ze in laatste instantie door hun omgeving verantwoordelijk worden gesteld voor de consequenties van hun handelen, maar over het algemeen weten ze maat te houden.

Werken levert het financiële draagvlak voor het uitgaan; ze zijn opgevoed met het idee dat je hoort te werken. Het soort werk is vergelijkbaar met dat van de vorige typen, maar meestal iets meer gekwalificeerd (netwerkondersteuning als: voorspraak, tips van familie en bekenden, en ze vinden dan ook vaker een baan binnen primaire sectoren van de arbeidsmarkt). Werken en vrije-tijd worden redelijk van elkaar gescheiden. Dit was, zoals we net zagen, minder het geval toen ze nog op school zaten; de vrije-tijd had toen een vrij hoge prioriteit. In de vrije-tijd komen leeftijds- en groepsgebonden vormen van delinquentie voor; soms in het verlengde van vrije-tijds activiteiten ('brommerdelicten' als opvoeren, te hard rijden, onverzekerd rondrijden e.d.), soms als begeleidingsverschijnsel van vrije-tijdsbezigheden sec. Rondhangen en uitgaansgelegenheden

(alcohol, rivaliserende groepen, imponeergedrag en statusverwerving en -handhaving) spelen daarbij een rol. Ook voor hen geldt dan dat ze een mannelijke reputatie moeten handhaven; kickgedrag en knokken zijn daarmee verbonden. Vermogensdelinquentie, incidentele winkeldiefstalletjes daargelaten, is meestal afwezig. Na verloop van tijd komen ze voor de keus te staan: of kiezen voor een relatie of kiezen voor de vrienden-groep. In deze fase zien we dan ook verschillende mogelijkheden naast elkaar bestaan. Sommigen zijn (nog of weer) vrijgezel; sommigen hebben een serieuze relatie (al dan niet samenwonend); en anderen zijn overgegaan tot gezinsvorming. Maar ook dan blijven contacten met vrienden/kameraden voortbestaan, echter met een sterkere oriëntatie op de wereld van de volwassenen. Het belang en de betekenis van werk en dus ook van gedwongen werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid hangen daarmee gedeeltelijk samen. Vooral de kostwinners ervaren hun situatie als het meest nijpend. In dat opzicht zijn ze vergelijkbaar met type II, maar ze zijn in beter in staat om hun financiële problemen te beheersen en het overzicht te bewaren.

Voor de mannen met deze levensstijl geldt dat ze hun werkloosheid, ook als deze langdurig is, als tijdelijk zien. Ze willen graag aan de slag en doen moeite om aan een baan te komen, maar tot nu toe nog zonder succes. Een aantal (of hun vrouw/vriendin) heeft een part-time baan. Plannen voor om- of bijscholing zien ze niet als een reële optie. Ze wachten gewoon tot het economisch klimaat weer aantrekt. Ter overbrugging en als aanvulling op hun uitkering doen ze soms, als de mogelijkheid zich voordoet en er niet teveel risico's aan zijn verbonden, 'putjes' (incidenteel zwart werk). Vermogens-criminaliteit wijzen ze resoluut af. Een dergelijke oplossing, ook als noodgreep, staat haaks op hun legaal-morele overtuigingen, alhoewel ze bij anderen daarvoor in moeilijke situaties soms begrip kunnen opbrengen. De risico's die daarbij gelopen worden (strafblad, negatieve reputatie, strafkorting, negatieve omgevingsreacties, vermindering baanmogelijkheden) vinden ze voor zichzelf te groot.

Hun discours is in de tertiaire socialisatiefase meer in overeenstemming met het discours van de volwassenen en in dat opzicht (klassebepaald) conventioneel.

Alhoewel ze stemmen (meestal op een linkse partij als de PvdA), dit in tegenstelling tot beide vorige typen, hebben ze weinig vertrouwen in de politiek. Over minderheden denken ze gemengd. In ieder geval vinden ze dat zij zich moeten aanpassen en geen recht hebben op een voorkeursbehandeling. In dat geval is er sprake van oneerlijke concurrentie op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt. Ten opzichte van andere levensstijlen, indien die overwegend respectabel zijn, zijn ze tolerant. Het inrichten van je eigen levensplan is een eigen keus. Wel vinden ze dat de samenleving wordt gekenmerkt door een teveel aan ongelijkheid (kansen, inkomen e.d.).

Voor de toekomst geldt voor degenen die nog vrijgezel zijn, de realisatie van het gezinsideaal. Dat impliceert tevens dat aan de rol van kostwinner grote waarde wordt toegekend. Ze hopen dat ze wat dat betreft kunnen voldoen aan hun arbeidsethos, maar helemaal gerust daarop zijn ze niet. Er zijn immers nogal wat onzekerheden en/of maatschappelijke veranderingen, die als bedreigend worden ervaren. In dat opzicht leven ze maar bij de dag. Plannen maken heeft geen zin. Toch blijft hun oriëntatie op werk relatief sterk.

12.5 Type IV: De levensstijl van respectabele werkloze jonge mannen uit de arbeidersklasse

Bij dit type mannen zien we een grote mate van overeenstemming met die van type III. Ook zij zijn afkomstig uit het arbeidersmilieu van geschoolde arbeiders. Een differentiatie met type III treedt op doordat de mannen van dit type meer belang hechten aan een goede (vak)opleiding en een baan met meer ambachtelijke aspecten. Daarnaast door het gegeven dat hun vrije-tijdsbestedingen meer gezinsgecentreerd en gecontroleerd zijn. Men kan stellen dat deze jongens een meer beschermd leven leiden. Contacten met leeftijdgenoten zijn selectiever, ze gaan minder uit (drinken daardoor praktisch niet, komen in minder riskante situaties terecht, gaan minder om met de andere sekse), kortom hun behoefte aan experimenteren en exploratie is veel geringer. Als ze geen vaste relatie hebben, blijven ze in principe thuiswonen. De contacten met de ouders, de onderlinge omgang en de gedeelde bezigheden zijn van dien aard dat er weinig conflicten optreden. In deze gezinnen is er een streven naar consensus; in die zin functioneren de ouders als significante ander en als rolmodel. Jeugdsubculturen vormen nauwelijks een oriëntatiekader; ze refereren vooral aan de 'main-stream' uitingen. Hun vrije-tijdsbezigheden, hobby's e.d. worden vooral binnen gezinsverband of thuis beoefend.

Wanneer we kijken naar hun schoolloopbaan dan is dit meestal LBO, veelal aangevuld met verdere cursussen. Ze proberen vooral op primaire sectoren een baan te vinden, die een beroep doet op hun 'skills'. Hun werkloosheid is een onvoorziene factor (werkvermindering, bedrijfssluiting) en door hun sterke familie- en streekgebondenheid zijn ze aangewezen op de mogelijkheden van de lokale arbeidsmarkt.

Hun positie als jongvolwassene wordt door een zekere ambiguïteit gekenmerkt. Debet daaraan is vooral de werkloosheid. Het hebben van een betaalde baan zien ze als een noodzakelijke voorwaarde voor gezinsvorming. Door de uitkering hebben ze wel een zekere financiële autonomie, terwijl hun ouders hen ook meer zien als volwassene, maar hun zelfstandigheid is begrensd. Ondanks hun inspanningen zijn ze er nog niet in geslaagd een andere baan te vinden. Alhoewel ze nadenken over omscholing e.d. verwachten ze aan de slag te komen als de werkgelegenheid weer aantrekt. Ze zijn in eerste instantie ook selectiever in hun banenkeus, maar na talloze teleurstellende sollicitatie-inspanningen beseffen ze dat je iedere kans behoort aan te grijpen. Als substituuut hebben ze meestal een vrij intensieve hobby; hun traditioneel arbeidsethos kent maar weinig erosie.

Het discours van dit type is minder militant dan dat van type III. Ze accepteren makkelijker de maatschappelijke ongelijkheid en de eisen van de dominante cultuur -bijvoorbeeld werken, respectabiliteit — hebben ze geïnternaliseerd. Ze zijn niet echt politiek geïnteresseerd, het vormt thuis geen bron voor discussie, maar ze stemmen nog steeds en meestal op dezelfde partijen als hun ouders. Naar andere levensstijlen toe is er sprake van afstand bewaren. Ze moeten niets hebben van deviantie en delinquentie en dit geldt ook voor zwart werken en misbruik van sociale voorzieningen.

Hun toekomstbeeld scharniert om het krijgen van een betaalde baan en om het traditionele gezinsleven. Ze uiten weliswaar hun bezorgdheid over maatschappelijke ontwikke-

lingen, maar ze voelen zich vrij machteloos om daaraan zelf iets te doen. Ze hopen dat de economie aantrekt en verwachten dan aan de slag te kunnen.

12.6 Type V: De levensstijl van werkloze jonge mannen uit de midden-klasse-milieus

In tegenstelling tot de tot nu toe samengevatte typen zijn de jongvolwassen mannen die ik tot dit type heb gerekend, afkomstig uit midden-klasse milieus, en gedeeltelijk uit arbeidersmilieus met een stijgingsperspectief. Dat vinden we weerspiegeld in hun onderwijsloopbaan. Na de lagere school gaan deze jongens naar meer algemeen vormende opleidingen als MAVO/HAVO, vaak aangevuld met vervolgoopleidingen op MBO/HBO-niveau.

Over het algemeen kunnen ze goed met hun ouders opschieten. De contacten blijven ook later intact, zij het (bijvoorbeeld door verhuizingen) minder intensief. In de secundaire socialisatiefase gaan ze veelal uit huis vanwege hun studie in een andere plaats dan hun woonplaats of omdat ze zelfstandig willen wonen. Ze leiden dan een tijdlang een 'studentenleven', ze zijn meer georiënteerd op leeftijdgenoten, experimenteren met relaties en stijluitingen, gaan meer uit, gebruiken soms softdrugs e.d. Hun vrienden en relatiepartners komen uit vergelijkbare milieus en zijn eveneens te kenschetsen als 'modern' respectabel. Vandalisme, geweld, vermogensdelicten komen derhalve praktisch niet voor. Naast morele bezwaren hebben ze oog voor verliesposten als bijvoorbeeld het krijgen van een negatieve reputatie en een geringere kans op regulier werk.

Na hun opleiding (soms een combinatie van opleiding-werken zoals bijvoorbeeld in de verpleging), vinden ze veelal een baan in de dienstverlenende of verzorgende sector. Na verloop van tijd ontdekken ze dat dit soort werk hen niet bevalt (werkinhoudelijk, werkomstandigheden, organisatiecultuur). Soms worden ze na het verlaten van de school, veelal door een opleiding waar op de arbeidsmarkt geen vraag naar is, meteen werkloos. Ze heroriënteren zich dan en gaan meestal nieuwe opleidingen/cursussen volgen (met behoud van uitkering danwel een aanvullende uitkering). In hun perspectief is hun werkloosheid — als gevolg van een verkeerde keus, een mislukte aansluiting of pech — vooral tijdelijk. Doel is nog steeds een (gekwaliceerde) midden-klasse baan. Daarvoor blijven ze investeren in opleidingen (om- en bijscholing) en ze zijn vrij optimistisch in hun verwachtingen dat dat gaat lukken. In die zin praat ik over een defensieve strategie van positiehandhaving.

In deze fase kunnen ze zelfstandig wonen dan wel getrouwd zijn/samenwonen. Het nemen van kinderen wordt weliswaar een meer bewuste stap, maar niet echt uitgesteld. Hun discours is relatief open en qua oriëntatie vrij modern. Ze zijn reflexief en hun meningen zijn veelal beargumenteerd. Deze houding zien we ook terug in hun lees- en mediagedrag, cultuurparticipatie en politieke oriëntatie. Ze voelen zich 'deelnemers' aan de samenleving, ze zijn geen toeschouwers. In hun studie, eventueel vrijwilligerswerk, hobby's en relaties zien ze zichzelf als volwassenen met eigen verantwoordelijkheid. In dat opzicht zijn ze nu min of meer gesetteld. Ze blijven echter mobiel betreffende hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Hun streek- danwel familiegebondenheid vormt

in veel mindere mate een belemmering en ze zijn minder aangewezen op de lokale arbeidsmarkt dan de vorige typen.

Politiek gesproken zijn ze meer kritisch en stemmen ze links. Naar anderen toe zijn ze, binnen de voorwaarden van respectabiliteit, vrij tolerant en ze benadrukken de positieve kanten van de welvaartsstaat, alhoewel ze ook bezorgd zijn over ontwikkelingen als voortgaande bezuinigingen, marginaliseringseffecten, verrechtsing, het milieu, de derde wereld en internationale spanningen. Over hun invulling van de toekomst zijn ze optimistisch. Ze verwachten na verloop van tijd te voldoen aan de 'eisen' van de samenleving met betrekking tot een baan en een gezin. In het ideale geval na verloop van tijd als tweeverdiener; lukt dit niet dan kunnen ze wisselen van kostwinnersrol en zijn ze bereid een tijdlang huisman te zijn.

12.7 Type VI: De levensstijl van non-conformistische werkloze jonge mannen

Deze mannen, eveneens afkomstig uit de middenklasse, ontwikkelen een meer non-conformistische levensstijl. Kenmerkend voor hen is de individualisering van levensloop en levensplannen. In dat opzicht zouden ze kunnen worden gerekend tot een meer post-moderne levensstijl. Gemeenschappelijk is hun midden-klasse achtergrond. Hun ouders zijn, net als hun broers en zussen, respectabele burgers. In dit milieu geldt onverkort de (meritocratische) ideologie van vooruitkomen; het realiseren van onderwijskwalificaties (diplomabelang) wordt als voorwaarde gezien voor een succesvolle positie op de arbeidsmarkt en dus voor inkomen en status. Deze verwachtingen gelden zowel voor jongens als meisjes en ook in andere opzichten is de opvoeding, net zo als bij type V, vrij sekse-neutraal. Respectabiliteit en conformisme zijn in deze milieus kanten van één en dezelfde medaille.

Het afwijkend patroon voor deze jongens wordt zichtbaar in de secundaire socialisatiefase; ze behoren dan tot de culturele rebellen. Ze leiden nu hun eigen leven, hechten aan hun eigen autonomie, voornamelijk door zich af te zetten tegen de geplande trajecten, de vanzelfsprekendheid van regels en autoriteiten. Botsingen met ouders en onderwijsgeevenden leiden na verloop van tijd tot een breuk, alhoewel ze vaak nog een middelbare opleiding afronden. Als er sprake is van vervolgoopleidingen dan stoppen ze daar voortijdig mee, ook weer vanwege disciplinerings-eisen en gezagsverhoudingen. Ze wonen dan meestal al zelfstandig en oriënteren zich meer en meer op leeftijdgenoten en meer radicale jeugdsubculturen en sociale bewegingen. Experimenteren en grenzen verkennen zijn daar de norm. Uitgaanspatronen, stijluitingen e.d. raken met dergelijke 'siens' verweven. Provocaties tegen burgerlijke normen en het zich afzetten tegen een geregeld leven, vinden tevens uitdrukking in softdruggebruik. Als ze al een baan hebben, is dit tijdelijk; ze hebben moeite met de hiërarchische verhoudingen en de dwang van het arbeidsritme. Ze verzetten zich ook tegen de militaire dienst; ze laten zich afkeuren of doen een beroep op de wet gewetensbezwaren. Hun alternatieve dienstplicht heeft veelal een sociaal karakter, bijvoorbeeld werken in de gezondheidssector. Ook het doen van vrijwilligerswerk, bijvoorbeeld in een wereldwinkel, past daarin. De uitkering

wordt omgedefinieerd tot een soort basisinkomen, dat hen de ruimte laat hun eigen leven in te richten. Het domein van de 'vrije-tijd' krijgt een meer absoluut karakter en men trekt vooral op met (culturele) lotgenoten. Het experimentele druggebruik kan zich ook uitstrekken tot harddrugs, maar ze hebben voldoende negatieve voorbeelden in hun omgeving om de gevaren daarvan in te zien. Kleine vermogenscriminaliteit, meestal winkeldiefstalletjes, onjuiste opgaven naar de uitkeringsinstanties, wat hosselen e.d. vormen weliswaar onderdeel van deze levensstijl, maar ook hier trekken ze weer grenzen om niet te ver af te zakken. Echt 'macho'-gedrag, geweld en vandalisme wijzen ze af. In hun omgang met de andere sekse zijn ze geëmancipeerd en willen ze zich (vooralsnog) niet te veel binden. Ze varen hun eigen vormgegeven koers, terwijl eisen van de dominante cultuur steeds meer aan betekenis verliezen. Naast hun communicatieve competenties (en het uit hun milieu meegekregen cultureel kapitaal) ontwikkelen ze ook vormen van institutiewijsheid, waardoor ze bijvoorbeeld bij de Sociale Dienst en het arbeidsbureau een betrekkelijk laag profiel kunnen bewaren.

Ze voelen zich verwant met alternatieve bewegingen en in het verlengde daarvan kijken ze kritisch naar de reguliere politiek. Ze stemmen meestal nog wel; vooral op kleine linkse partijen. Ondanks hun kritische houding definiëren ze zich vooral als buitenstaander, alhoewel dit solidariteit met de achtergebleven groepen in de samenleving niet uitsluit. Naar anderen toe zijn ze tolerant, zolang deze ook een zekere tolerantie hebben. Ze veroordelen de verrechtsing, het materialisme, uitbuitingsrelaties en vreemdelingenhaat evenzeer als kolonialisme, militarisme en seksisme. Hun toekomstplannen zijn nog gedeeltelijk onbepaald, er zijn altijd nog terugkeeropties richting conventionele samenleving, maar ze benadrukken hun individualisme en idealisme. Een regulier gezinsleven, carrière maken, of meer in het algemeen, opgelegde verplichtingen staan daar in principe haaks op. Ze geven de voorkeur aan een meer artistieke en/of sociale invulling van hun bezigheden in kleinschalige netwerken. Hun culturele marginaliteit, in tegenstelling bijvoorbeeld tot de typen I en II, is zelfgekozen; niet zozeer gebaseerd op achterstand maar op een meer cultureel avant-gardistische oriëntatie. Hun toekomstverwachtingen willen ze zelf vormgeven door het maken van weloverwogen keuzes, maar deze kunnen vooralsnog diffuus blijven.

De hier geconstrueerde typologie van levensstijlen vertoont tot op zekere hoogte overeenkomsten met bevindingen van andere onderzoekers als Merton, (1938) 1968, Timmerman, 1981 en Engbersen, 1990 (conformisten, individualisten, fatalisten, autonomen) (zie verder: Miedema, 1993: 285 e.v.; Veendrick, 1993: 333-335).

12.8 Discoursanalyse: levensstijlen als betekeniscomplexen van organiserende principes

In deze afsluitende paragraaf maak ik een overstap van levensstijlen naar de discoursen. Zoals al meerdere malen is uiteengezet kunnen levensstijlen in analytisch opzicht onderscheiden worden in twee, op elkaar betrokken componenten: discoursen en sociale praktijken. Discoursen verwijzen vooral naar de cognitieve structuur, het sociaal en

cultureel bepaalde complex van pragmatisch-alledaagse en reflexieve 'groepsdenken', waardoor categorieën zich van elkaar onderscheiden. Discoursen worden kortom beschouwd als constituerend en legitimerend voor sociale praktijken, de specifieke handelingspatronen van een sociale categorie. De vraag is nu welke elementen van een discours bepalend zijn voor de inrichting van de levensloop en het oplossen van problemen en contradicties, bijvoorbeeld het omgaan met de werkloosheid en de daarmee verbonden probleemvelden. Vergelijkbaar met de subculturele theorieën, die later nog aan bod komen, ben ik op zoek naar de 'focal concerns' van een discours: de organiserende principes. Het discours kan langs deze lijn doorredenerend, gezien worden als een gestructureerd complex, een relevantiestructuur van organiserende principes. Organiserende principes vormen, anders gezegd, de gedeelde 'core values' en voor de participanten aan een discours vormen deze principes constituerende en structurerende regels voor het handelen met een gedeelde geldigheid. Deze alledaagse handelingsregels kunnen op eerste orde-niveau voor de discoursleden impliciet blijven: men hoeft zich niet permanent rekenschap te geven van het hoe en het waarom van het handelen, handelen als routine. Door crisissituaties, onverwachte problemen, contradicties kunnen vanzelfsprekendheden onder druk komen te staan en moet men meer bewust kiezen voor een acceptabele oplossing uit een reeks aan alternatieven. De onderzoeker moet, op tweede-orde niveau, in ieder geval trachten de categoriale handelingsregels van een levensstijl te expliciteren, te specificeren, te interpreteren en te benoemen. Met andere woorden, om welke regels gaat het, binnen welke context worden ze gebruikt, waaraan worden ze ontleend, hoe zijn ze gerelateerd aan levensopgaven, hoe worden ze gerechtvaardigd, enz. Oplossingsstrategieën kunnen in termen van respectabiliteit, deviantie en delinquentie voor de onderscheiden categorieën verschillende vormen aannemen en consequenties krijgen. Op de specifieke relatie tussen werkloosheid en criminaliteit kom ik nog terug. Eerst wil ik het complex van organiserende principes van de zes onderscheiden typen presenteren. Door de onderlinge samenhang van organiserende principes is, naast een zekere herhaling, ook een zekere overlapping niet geheel en al uit te sluiten.

Type I: Het discours van de ongebonden onderklasse

Wanneer het discours van dit type nader onder de loep wordt gelegd, dan zijn volgende onderling samenhangende organiserende principes, samen te vatten onder de noemer 'defiant individualism', daarvoor karakteristiek.²¹⁵

— benadrukken zelfredzaamheid en autonomie (in sociaal, emotioneel en financieel opzicht). Dit houdt ondermeer in dat: men niet (teveel) afhankelijk van anderen wil zijn en intieme (vriendschaps)relaties als bedreigend worden afgewezen; oordelen van anderen relatief onbelangrijk zijn (er zijn dan ook weinig significante anderen); men derden (bijvoorbeeld vertegenwoordigers van instituties, autoriteitsfiguren) met een zekere afstandelijkheid en soms wantrouwendheid benadert; men gespits is op het halen van eigen voordeel en een dergelijke houding ook bij anderen veronderstelt

(calculerende houding van eigenbelang); men vooral vertrouwt op eigen overlevingscapaciteiten en slimheid.

— benadrukken mannelijke kwaliteiten (fysieke handhaving, macho-kwaliteiten, militantie, authenticiteit). Deze geven niet alleen een zekere status en reputatie (respect), maar bepalen ook de verhoudingen naar anderen (vrouwen, middenklasse burgers, 'bazen'). Verdere daaraan gerelateerde elementen omvatten ook experimenteren (bravoure, kick-gedrag, grenzen verkennen). In samenhang daarmee en met hun hedonisme, impulsiviteit en korte-termijn perspectief kan ook hun (soms problematisch) alcohol- en druggebruik gekoppeld worden.

— een afwijzen van de traditionele standaard-biografie, zeker in relationeel opzicht (geen bindingen willen aangaan, geen verantwoordelijkheid voor eventuele kinderen willen dragen). Daarmee wordt ook de traditionele kostwinnersrol ondergraven.

— een afwijzing van conventionele (burgerlijke) levensstijlen die ze als 'dwangsystemen' ervaren. Andere biografie-ontwerpen/levensstijlen worden vooral beoordeeld op authenticiteit, en bij mannen ook op hun zelfredzaamheid en arbeidsethos. Hun tolerantie (dan wel onverschilligheid) is vooral ingebed in het principe van: leven en laten leven.

— de al genoemde overlevingscapaciteiten baseren zich op verschillende vormen van kennis, bijvoorbeeld straatwijsheid, justitiële en welzijnswijsheid, loketwijsheid en een oog voor 'voordeeltjes' als handel, gelegenheidsstructuren voor verwervingscriminaliteit. Deze sporen dus niet met het repertoire van respectabele arbeiders- en middenklasse oplossingen. De daarmee verbonden afschrikkingselementen — verlies van reputatie, justitiële sancties en het krijgen van een strafblad — verliezen daarmee aan functie. In die zin is er sprake van een kosten-batenanalyse en (proto)professionalisering en kan gesproken worden van een delinquente carrière. Na verloop van tijd treedt daarin een stabilisering op en komt vooral het verwervingsaspect centraler te staan.

— een moeizame relatie met autoriteitsfiguren en gezagsdragers. Door hun militante opstelling en fysiek imponeergedrag komen ze in relatief geïsoleerde posities terecht.

— daarmee hangt samen het ontbreken van een positieve schoolhouding. Het onderwijs heeft geen mobiliteitsfunctie, maar is gewoon de tijd uitzitten. Ook in de functie van statusverwerving heeft de opleiding geen relevantie. Gezien het niveau van hun opleiding — LTS, al dan niet afgemaakt — weten ze dat ze voorbestemd zijn voor de onderkant van de arbeidsmarkt. Het laag geschoolde werk is inwisselbaar en beroepsperspectieven zijn weinig uitgekristalliseerd; vandaar ook de vele baanwisselingen en geringe bedrijfsloyaliteit. Op de korte termijn is vermogensdelinquentie winstgevender dan een 'dead-end job'.

— er is weliswaar in de opvoeding sprake van een traditioneel-marginaal arbeidsethos, maar door de langdurige werkloosheid transformeert dit zich richting bezigheidsethos. Het zoekgedrag neemt af en het verbeteren van arbeidsmarktkwalificaties door het volgen van verdere opleidingen wordt niet als een reële optie gezien. Handeltjes, zwart werken (maar zonder uitbuiting) en vermogenscriminaliteit raken met elkaar verweven. Het financiële draagvlak is voor hen de uitkering. Deze wordt gezien als een basisinkomen. Uitkeringsfraude, onjuiste opgaven naar de Sociale Dienst met betrekking tot

woonsituatie en bijverdiensten geven iets meer speelruimte en stuiten niet op morele bezwaren.

— er zijn weinig bindingen met de samenleving als geheel. De legitimiteit van de bestaande ongelijkheidsverhoudingen wordt ter discussie gesteld, maar ze vinden bijvoorbeeld wel dat men loon naar werken hoort te krijgen. Solidariteit naar anderen toe is beperkt; iedereen moet zichzelf maar zien te redden. Dit geldt ook binnen de gezinsverhoudingen, zij het dat vrouwen een meer beschermde positie innemen, maar ook hun plaats moeten weten. De politiek heeft afgedaan. Over maatschappelijke problemen maakt men zich niet druk. In hun maatschappijbeeld overheerst een cynische en instrumentele kijk. Daaraan ontlene ze tot op zekere hoogte ook hun neutralisatietechnieken, waarmee ze hun delinquentie 'recht' kunnen praten.

— hun tijdsperspectief is gericht op de korte termijn. Plannen maken voor later heeft geen zin. Je moet gebruik kunnen maken van de mogelijkheden die zich aanbieden of die af te dwingen zijn. Toekomstverwachtingen zijn diffuus. Bij hen is sprake van een pragmatisch realisme.

— hun identiteit is weliswaar nauw verbonden met hun klassepositie maar ze zien zichzelf vooral als slimme buitenstaanders. Door het wegvallen van een beroeps- en relationele identiteit benadrukken ze hun eigen redzaamheid. Reputatie en macho-identiteit verkeren in een wisselwerking en hebben vooral betekenis op leefwereldniveau; status en prestige, identiteit zijn daaraan gekoppeld.

Type II: Het discours van ongeschoolde arbeiders met gezinsverantwoordelijkheid

Veel kenmerken van type I vinden we ook terug bij de jongvolwassen mannen van type II, maar hun 'defiant individualism' is minder volledig en minder hard. Het discours van dit type wordt vooral gekenmerkt door met de positie van kostwinner verbonden organiserende principes. In ideaal-typisch opzicht laat het zich als volgt samenvatten: — het toekennen van een groot belang aan het model van de standaardbiografie. Deze mannen zien zichzelf eerst en vooral als kostwinner. Taakverdeling, onbetaalde zorg en opvoeding van de kinderen maken deel uit van de traditionele sekseverhoudingen. Door de langdurige werkloosheid raakt de rol van de man steeds meer uitgehold. Dit falen als kostwinner werkt door op zelfbeeld en de relationele omgang thuis en met anderen. Het gevolg is een geïsoleerde positie van deze gezinnen en een nijpende financiële situatie die steeds knellender wordt. Men heeft het gevoel met de rug tegen de muur te staan; deze positie van uitzichtloosheid gaat gepaard met wanhoop. Iedere dag is het opnieuw knokken om het hoofd boven water te houden en je gezin niet teveel te kort laten komen. De situatie van permanent aan het kortste eind te trekken, maakt dat ze zich vrij wanhopig en verbitterd voelen; Ze hebben het gevoel er in principe alleen voor te staan en niet gerespecteerd te worden.

— benadrukken van een combinatie van zelfredzaamheid, militantie en slachtofferhouding. Er is wel sprake van verzet tegen hun ondergeschikte positie, een continue guerilla tegen bureaucratische controlemechanismen, maar tegelijkertijd weten ze daaraan te zijn overgeleverd (het 'verdomhoekje' van maatschappelijke kwetsbaarheid). Te lang

doorgaan is dan contra-productief en ze berusten steeds meer in hun lot. Ook bij hen weer trekken van zelfredzaamheid, maar hun speelruimte is door zorgplicht en uitkeringsafhankelijkheid veel geringer dan bij type I. Dit vertaalt zich naar een calculerende houding (van overleven) bij het zoeken naar eigen financiële voordelen, waarop ze recht (menen te) hebben.²¹⁶

— een gezins- en familiale betrokkenheid door het ontwikkelen van netwerken van wederkerige ondersteuning, maar deze solidariteit is kwetsbaar door 'gebrekkige' conflictoplossingsmethoden (geringe bereidheid tot compromissen sluiten) en geringe financiële ondersteuningsmogelijkheden. Familieleden zitten vaak in hetzelfde schuitje.

— door het belang dat ze hechten aan hun kostwinners- en vaderschapsrol en de problemen die ze hebben om deze te kunnen waarmaken, kunnen frustraties zo hoog oplopen dat ze soms vluchtgedrag vertonen (drinken, gokken) en problemen krijgen met hun relatiepartner. Uiteindelijk weten ze hun probleemgedrag te reguleren en zien ze in dat ze daar niet verder mee komen. Zouden ze eventueel hun partner/gezin verliezen en terecht komen in de positie van alleenstaande, dan is het niet uitgesloten dat ze opschuiven richting type I.

— leeftijdsgebonden vormen van delinquentie worden verleden tijd als ze definitief kiezen voor een gezin. De omgang met kameradengroepen loopt af. Daarvoor in de plaats komt een familiale inbedding, maar de consequentie is een inkrimping van sociale contacten. Deelname aan het verenigingsleven is altijd al marginaal geweest en nu ze werkloos zijn vinden ze dergelijke uitgaven sowieso te belastend. Ook door het gebrek aan buurtcontacten wonen ze vrij op zichzelf.

— behalve bindingen aan anderen op leefwereldniveau buiten de familienetwerken, zijn ook de bindingen met de samenleving gering en gefragmenteerd. Ze voelen zich buitenspel gezet en verongelijkt. Ze hebben het gevoel er alleen voor te staan. Door hun gebrekkige sociale competenties en vaardigheden is hun omgang met de bureaucratische instanties moeizaam. Ze verwijten deze instanties gebrek aan medewerking. Ook hier weer het idee, dat ze voortdurend gepakt worden. Er ontwikkelt zich een houding van: als het niet goedschiks kan, dan maar kwaadschiks. In dat opzicht rekken ze de mazen van de regelgeving van uitkeringsinstanties maximaal op. Benadrukt worden vooral de rechtenkant en het eigen gewin. Vormen van samenlevingsfraude en steunfraude komen regelmatig voor, maar ook hier weer de angst voor boemerangeffecten. Al teveel risico vergroot de pakkans en door een aanscherping van de controle kunnen tot dan toe nog bestaande mogelijkheden gevaar lopen.

— door hun langdurige werkloosheid ontwikkelen ze een combinatie van een fatalistisch-pragmatische houding. Deze berustende houding geldt weliswaar niet voor alle domeinen (zie het verzet tegen bureaucratische instanties), maar is karakteristiek voor hun houding naar de arbeidsmarkt. Er bestaat nog steeds (nominaal) hoop ooit een baan te vinden, maar optimistisch zijn ze niet.

— door hun geringe reserves en budgetteringsproblemen raken ze steeds meer in het moeras van schulden. Als ze mogelijkheden zien om niet-legaal wat bij te verdienen, doen ze dit, met incalculeren van risico's van controle en bestraffing. Hun traditionele 'respectabiliteit' vertoont steeds meer rafelranden en als op een gegeven moment het water hen tot aan de lippen staat, is ieder voordeeltje meegenomen. Naast allerlei han-

deltjes kan ook vermogensdelinquentie danwel heling niet langer uitgesloten worden. Ook hier weer met inbegrip van alle negatieve consequenties.

— hun opleidingstraject is relatief kort en het belang van school beperkt. Ze hebben regelmatig leerproblemen en autoriteitsconflicten. Zittenblijven, spijbelen en vroegtijdig schoolverlaten zijn niet uitzonderlijk. In hun opvoeding is echter wel sprake van een arbeidsethos: je behoort je geld met eigen handen te verdienen. Hun toch al vrij kwetsbare arbeidsmarktpositie als on- danwel semi-geschoold arbeider — geringe vooropleiding, verbrokkeld arbeidsverleden en baanwisselingen, langdurig werkloos, streekgebondenheid, weinig bemiddeling en voorspraak door het ontbreken van netwerken — bestendigt zich door hun werkloosheid en ze zien alternatieve routes door om-, her- of bijscholing niet als een oplossing, ook al omdat ze zich geen extra-uitgaven kunnen permitteren. Ze zijn veroordeeld tot het leven van een uitkering en dat gevoel knaagt steeds meer aan hen.

— door hun zelfgerichtheid worden de op klasse gebaseerde 'wij-zij' gevoelens aangescherpt en ontstaat een combinatie van afgunst op mensen die beter af zijn en vijandigheid en wrok naar rivaliserende groepen als buitenlanders en minderheden. Deze intolerantie dreigt steeds manifester te worden. Dit weerspiegelt zich ook in hun 'law-and-order' houding; ze zijn uitgesproken voorstander van vaker en zwaarder straffen.

— de politiek heeft in dit milieu al lang afgedaan. Als ze nog ritueel stemmen dan verwachten ze daar verder weinig van. De beeldvorming is negatief en politici zien ze als op eigen voordeel beluste mensen. Als arbeiders hebben ze het idee constant te worden gepakt. De grote maatschappelijke problemen zijn voor hen irrelevant.

— het tijdsperspectief is vooral hier-en-nu gericht. Ook dat is een onderdeel van hun gevoelens van machteloosheid en vervreemding. De toekomst wordt gelaten afgewacht en ze voelen zich pessimistisch om daaraan zelf sturing te kunnen geven.

Type III: Het discours van traditionele arbeiders

Netzo als bij de typen I en II zien we ook hier attributen van 'defiant individualism', maar minder compleet en minder sterk. De organiserende principes van dit discours kunnen ideaal-typisch als volgt worden beschreven:

— zelfredzaamheid — het zelf oplossen van problemen en het dragen van eigen verantwoordelijkheid — in combinatie met ouderlijke supervisie en eventuele steun op afstand. Deze zelfredzaamheid vormt onderdeel van de jeugdgecentreerde fase van samenging zijn en wordt daar verbonden met masculiene kwaliteiten als (fysieke) zelfhandhaving en groepsacceptatie. Ouders blijven ook dan evenwel significante betrekkingspersonen met grote normatieve invloed, maar moeten concurreren met invloeden van peer-groups, netwerken van kameraden, en de verlokkingen van de met de vrije-tijd verbonden elementen van spanning en sensatie, lol maken en vrijheidsbeleving. In die zin moeten deze jongens een zekere mate van zelfcontrole ontwikkelen om greep te houden op riskante gedragingen en situaties. Zo wordt experimenteren met hard-drugs geschuwd, maar alcohol, en in mindere mate soft-drugs, worden verweven met het stapatroon van versieren en lol maken. De kameradengroep eist een zekere loyaliteit in het

meedoen, maar de eigen verantwoordelijkheid reguleert doorgaan te extreem gedrag. Naar 'echt' delinquente leeftijdgenoten bouwen ze afstand in.

— het belang van de levensopgaven van de standaardbiografie in moderne vorm vormt eveneens een rem op een te ver doorschieten op het domein van de vrije-tijd. De eisen van het werk en eventuele relatie vormen in dat opzicht een 'cordon sanitaire'. Mede door het van huisuit meegekregen arbeidsethos wordt zo snel mogelijk na de primaire beroepsopleiding een baan gezocht. Het belang van het volgen van een opleiding en het halen van een diploma wordt door de ouders benadrukt. Ook zijzelf zijn meestal van deze belangen doordrongen. Een 'vaste' baan is immers voorwaarde voor het realiseren van een grotere financiële autonomie en moet te zijner tijd uitmonden in de rol van economisch zelfstandig kostwinner. Ook in deze fase is het werken nog een uitproberen (veel baanwisselingen), maar de verwachting is uiteindelijk vast werk te krijgen (een redelijke baan tegen een redelijk inkomen). Door werkinkrimping e.d. raken ze evenwel werkloos en ondanks sollicitatie-inspanningen en een verlaging van werkeisen komen ze niet meer aan de slag.

— als ze in deze fase een relatie hebben (vaste verkering, meestal met een meisje uit hetzelfde milieu) dan is gaan samenwonen danwel trouwen de volgende stap. Daarmee verandert ook hun positie van 'vrije jongen'. Ze worden nu geconfronteerd met het dragen van zorgverantwoordelijkheid. Voor de 'vrijgezellen' heeft dit tot gevolg dat de omgang met groepen kameraden met een relatie afneemt. Ook zij oriënteren zich in toenemende mate op de wereld der volwassenen.

— hoewel deze jongens een zekere militantie niet vreemd is, zijn ze minder autoriteitsgevoelig dan de jongens van de vorige typen. Conflicten escaleren daardoor minder snel. Ze beschikken over voldoende sociale vaardigheden om hun eigen belangen te verdedigen.

— het werkloos zijn en moeten leven van een uitkering is geen vrije keus, maar afgedwongen door omstandigheden waarop ze zelf geen greep hebben. Ze proberen er het beste van te maken en blijven hopen op een keer ten goede. Diegenen die zelfstandig wonen en/of een gezin hebben gesticht, ervaren nog de meeste problemen, maar ze weten door budgettering met hun inkomen rond te komen. Toch blijft de financiële situatie penibel; extra ruimte (herinvesteringen, luxe e.d.) is nauwelijks aanwezig. De eerste strategie is zoveel mogelijk te bezuinigen en het aanvragen van ontheffingen en vrijstellingen. Schulden maken proberen ze te voorkomen, maar dit is niet altijd vermijdbaar, bijvoorbeeld als er uitgaven in verband met kinderen gemaakt moeten worden. Soms kunnen ze terugvallen op hun ouders of netwerken van kameraden voor onderlinge steun en diensten. Verder heeft een aantal of de partner een part-time baantje, maar veel soelaas biedt dit niet. (Substantieel) zwart werken wordt afgewezen; als ze al wat sjoemelen dan om kleine bedragen. Ze vrezen een slechte naam (reputatieverlies), verlies van contacten met significante anderen, zijn bang om gepakt te worden (strafblad) en vrezen strafforting. Andere illegale inkomensstrategieën als verwervingscriminaliteit, heling, 'woonfraude' worden met kracht afgewezen. Deze oplossingen zijn immers contra-productief en verminderen de eventuele baankans.

— in hun contacten met maatschappelijke instanties als het GAB zijn ze vrij gereserveerd. Veel ervan verwachten doen ze niet en ze voelen zich vaak als nummer behan-

deld. Mogelijkheden om zich beter te kwalificeren door middel van scholing vinden ze niet opportuun (te lang eruit, bijkomende kosten, geen 'leerders', onzeker baanperspectief). Over de Sociale Dienst laten ze zich positiever uit (persoonlijke behandeling, een respectvolle benadering), maar voorop staat een instrumentele houding.

— als ze werkloos zijn proberen ze een zekere tijdsstructurering aan te houden die in de pas loopt met die in de reguliere samenleving. Zorgverantwoordelijkheid, sociale contacten, hobby's als alternatieve tijdsbesteding, het doen van vrijwilligerswerk bij een sportvereniging e.d. helpen daarbij. Deze geven niet alleen afleiding, maar verminderen ook de spanning met thuiswonenden (relatiepartner, ouders). Uitgaan is nu echter een afgesloten periode en ook hun oriëntatie op ('mainstream') jeugdculturen is sterk verminderd.

— hun identiteit is verbonden met hun klassepositie, maar blijft veelal impliciet. Het werkloos zijn doet daar geen afbreuk aan, maar ze vrezen toch wel een zekere stigmatisering en statusverlies. Andere identiteitsverlenende elementen zijn vooral verbonden met de volwassen posities van de standaardbiografie (vaderschap, zelfstandigheid); materiële statussymbolen spelen daarbij een meer ingeperkte rol.

— in hun maatschappijbeeld overheerst de relatieve distantie ten aanzien van maatschappelijke ontwikkelingen. Men focust vooral op de eigen problemen. De politiek vormt geen relevant gesprekstema; ze beseffen dat deze hun (on)mogelijkheden met betrekking tot uitkeringspositie en bestedingsmogelijkheden bepalen, maar ze voelen zich vrij machteloos om daar zelf iets aan te kunnen doen. Vandaar ook een vrij negatieve houding ten aanzien van politici en politieke maatregelen; dezen komen niet voor hen op en bezuinigingen worden afgewenteld op de meest kwetsbare groepen. Kortom, de legitimiteit van een rechtvaardige overheid en morele integriteit van politici staan voor hen duidelijk ter discussie. Als ze stemmen dan op linkse partijen, maar het krijgt steeds meer een ritueel karakter. Te grote ongelijkheid — in macht, inkomen, door geboorte positie — wijzen ze af, maar beloning naar werken vinden ze okay.

— de maatstaven waarmee ze anderen beoordelen — eigen redzaamheid, kostwinnerchap, arbeidersfatsoen, tolerantie — zijn vooral verbonden met hun 'culturele' klassepositie. Binnen deze begrenzungen is het leven en laten leven. Dit geldt ook tot op zekere hoogte voor mensen met andere biografie-ontwerpen, maar te extreme posities wijzen ze af. In hun omgang en houding naar de andere sekse zijn ze relatief modern; vrouwen hebben dezelfde rechten als mannen en een eventuele rolwisseling, alhoewel ze zichzelf zien als hoofdkostwinner, wordt niet bij voorbaat afgewezen. Naar 'gastarbeiders en etnische minderheden is sprake van een zekere ambivalentie. Ze denken dat dezen in meerdere opzichten een voorkeursbehandeling krijgen, maar terugsturen vinden ze onzin. Over (economische) asielzoekers denken ze veel negatiever en gebruiken ze nogal stereotiepe beelden. Afwijzend zijn ze ten opzichte van mensen die schade aanbrengen aan het rechtssysteem, profiteurs, 'beroepswerklozen', en vooral junks en criminelen. Ze tonen zich verontrust over de criminaliteit en zijn voor een meer repressieve aanpak, met uitzondering voor diegenen die 'wanhoopsriminaliteit' plegen door financiële problemen met de uitkering, die ze immers ook zelf ervaren. Meer abstracte maatschappelijke problemen en bedreigingen vinden ze weinig van belang; invloed uitoefenen kunnen ze toch niet. Er is dus wel sprake van machteloosheid, en in die zin

wordt hun situatie wordt als gematigd anomisch beleefd, maar daar staat tegenover dat er nog altijd het principe van de hoop, en wellicht geluk uitkomst kan bieden.

— hun toekomstbeeld weerspiegelt een zekere diffuusheid en gelatenheid. Ze willen wel graag optimistisch zijn, maar de onzekerheden zijn groot. Ze hopen er het beste van, maar vrezen de langdurige, wellicht permanente, afhankelijkheid van een uitkering en de voortgaande bezuinigingen. Dat kan incidenteel leiden tot uitstel van relatievorming en het nemen van kinderen. In de opvoeding van hun kinderen worden vooral opleiding en respectabiliteit als belangrijke waarden genoemd. Ze beseffen dus dat als hun kinderen een toekomst willen hebben, ze daarin van jongs af moeten investeren.

Type IV: Het discours van aspirerende arbeiders

Bij dit en het volgende type is geen sprake van een 'defiant individualism'. Hun oriëntaties sluiten dichter aan bij de centrale waarden van het brede maatschappelijke midden. Gesteld zou kunnen worden dat hun substantiële rationaliteit min of meer parallel loopt met de functionele rationaliteit. De daarin verankerde systeemeisen zijn als het ware meer geïnternaliseerde waarden. De organiserende principes van dit discours kunnen ideaal-typisch als volgt samengevat worden:

— het benadrukken van respectabiliteit in brede zin; acceptatie schoolregels en gezag docenten, vermijdingsgedrag naar meer 'ruige' leeftijdgenoten, geen experimenteelgedrag. De ouders weten wat hun kinderen doen, waar ze uithangen en met wie ze optrekken. Deze 'controle' (toezichtfunctie) wordt geaccepteerd en men neemt de waarschuwingen van de ouders tegen risico's ter harte. Leeftijdgebonden delinquentievormen zijn afwezig en de vrije-tijd blijft ingebed in het gezinsleven. Het zijn, kortom, rustige en brave jongens.

— het belang van het halen van een, meestal LBO-, diploma staat niet ter discussie. In hun beroepsoriënterende opleiding benadrukken ze het belang van ambachtelijke en specifieke vaardigheden ('skills').

— hun arbeidsethos is sterk ontwikkeld en na het primaire onderwijs willen ze graag aan de slag. Ook hier weer een opeenvolging van banen door afvloeiing, werkvermindering, waardoor ze vaak gedwongen worden tot het doen van minder gewild werk in de produktiesfeer. Na eventueel werken voor uitzendbureaus, part-time werk krijgen ze definitief ontslag en uiteindelijk worden ze langdurig werkloos. Ze zijn relatief vaak aangesloten bij een vakbond.²¹⁷

— de regulering van de vrije-tijd is van dien aard dat ze weinig optrekken met leeftijdgenoten. Ze vermaken zich vooral thuis (hobby's) en doen veel met de ouders samen. Een dergelijke inbedding laat weinig ruimte voor participatie aan riskante gedragingen. Doordat de vrije-tijd niet verzelfstandigd raakt lopen de secundaire en tertiaire socialisatiefase tamelijk naadloos in elkaar over. Er is bij hen dan ook geen sprake van het ontwikkelen van macho- en handhavingskwaliteiten.

— hoewel ze de levensopgaven van het model van de standaardbiografie onderstrepen, komen ze moeizaam in contact met de andere sekse. De relatiefunctie van het uitgaan gaat voor hen minder op en het experimenteren met relatievormen en seksualiteit

verloopt navenant stroever. Als ze een vaste vriendin, uit meestal vergelijkbare milieus en met dezelfde oriëntaties, krijgen dan is de volgende stap veelal het besluit om te gaan trouwen en een gezin te stichten. Ook dan blijven ze evenwel ingebed in familiale netwerken. De rol van ouders als significante anderen komt niet onder druk te staan en hun emotionele hechting aan ouders blijft intact.

— de rechten en plichten van de uitkeringspositie accepteren ze. De financiële situatie is weliswaar krap, maar beheersbaar, zeker als ze nog thuiswonend zijn. Ze zijn in staat te budgetteren (bezuinigen) en vermijden het maken van schulden. Niet-legale mogelijkheden om de uitkering aan te vullen worden afgewezen. Het plegen van delinquentie is wel het laatste wat ze zouden doen en ze hebben weinig tolerantie naar diegenen die zich er wel schuldig aan maken. Naast morele bezwaren zien ze ook dreigende contra-productieve effecten als reputatieverlies, teleur stellen ouders, strafblad, vermindering kansen arbeidsmarkt e.d.

— het werkloos worden geeft niet alleen inkomensverlies, maar leidt ook tot een gedwongen niets doen. Talloze sollicitaties, ook op minder geschoolde banen, blijven onsuccesvol en na verloop van tijd zoeken ze nieuwe zingeving in hobby's e.d. Opnieuw een opleiding volgen zien ze niet zitten. Dit proces van resignatie kent weliswaar een zekere ambivalentie; ze blijven actief op zoek naar een betaalde baan maar ze vinden niet alle banen acceptabel. Ze blijven hopen op een aantrekkelijke lokale economie, verhuizen vinden ze gezien hun streek-en familiegebondenheid geen reële optie, en ze verwachten te zijner tijd aan de slag te kunnen komen. In hun onmiddellijke omgeving stuit hun gedwongen werkloosheid niet op negatieve of veroordelende reacties; daarvoor is hun zichtbare inzet te groot.

— in hun contacten met instanties als arbeidsbureau en Sociale Dienst stellen ze zich correct op. Ze hebben geen moeite met de bureaucratische bemoeienissen en controle. Hooguit verwijten ze het arbeidsbureau een te passieve opstelling wat bemiddeling en scholingsmogelijkheden betreft. Over de Sociale Dienst oordelen ze doorgaans redelijk positief. Het beleid wordt immers door 'den Haag' gemaakt en de Sociale Dienst is eerst en vooral een uitvoerende instantie.

— als ze werkloos zijn proberen ze zo goed mogelijk het maatschappelijk tijdsritme vast te houden; een vorm van zelfdisciplineren door het ontwikkelen van dagelijkse routines. Door hun sociale contacten, zorg voor gezin, eigen huishouding of ouders, en (hobby)activiteiten, vrijwilligerswerk bij een vereniging e.d is er van verveling nauwelijks sprake. Een vlucht in het stapleven komt niet voor, mede door financiële redenen.

— in hun sociale identiteit overheerst het element van klassebepaalde respectabiliteit, waarin werk, autonomie, vooruitkomen en gezinsleven structurende principes zijn. Deze geven inhoud aan de mannelijke standaardbiografie. Hun werkloosheid kan leiden tot een wat defensieve houding. Ze zetten zich af tegen niet-respectabele jongeren en vermijden omgang daarmee. Ze vinden van zichzelf dat ze veel socialer betrokken zijn. Materiële statussymbolen, stilistisch-expressieve elementen van jeugdculturen vervullen in hun identiteit geen functie.

— in hun maatschappijbeeld ventileren ze nogal wat kritiek op de samenleving. Ze ageren tegen buitenlanders, vinden de criminaliteit een groot probleem, ervaren de politiek als tekort schietend, met name wat het stimuleren van de werkgelegenheid

betreft, de bezuinigingen te ver doorgesloten met het risico van een tweedeling in de samenleving, enz. Toch stemmen de meesten (nog) wel. Hun voorkeur gaat, net als die van hun ouders, naar linkse partijen, maar ze zijn niet hoopvol over hun invloed. Over politici zijn ze eveneens niet positief. Door hun rigide opstelling zijn ze minder tolerant dan type III. Werkende vrouwen in tweeverdien-situaties vinden de meesten maar niets en ze zijn voorstander van seksespecifieke segregatie op de arbeidsmarkt. Van 'beroepswerklozen' moeten ze evenmin iets hebben. De criminaliteit moet hard aangepakt worden en ze zijn voorstander van een meer repressief strafklimaat.

— het toekomstperspectief is verweven met hun centrale levensopgaven werk en gezin. Ze zijn relatief tevreden en optimistisch over het realiseren van hun eigen strevingen, maar hanteren daarbij wel een ingeperkt tijdsperspectief. Al te veel plannen heeft geen zin; je moet er maar het beste van maken en op jezelf vertrouwen.

Type V: Het discours van de defensieve middenklasse

Wanneer we kijken naar de organiserende principes van dit discours dan kunnen we ideaal-typisch volgende principes onderscheiden:

— het benadrukken van een stijgings- of handhavingsperspectief door middel van investeringen in opleiding. Loopt dit spaak dan is men bereid om een tweede opleidingstraject te volgen. Dit kan men beschouwen als een defensieve strategie; het vermijden van degradatie in maatschappelijk opzicht. De ouders leggen dan ook grote nadruk op goede schoolprestaties en het belang van diploma's. Ook de kinderen zijn daarvan doordrongen.

— het handhaven van respectabiliteit, in de zin van conformering aan de eisen van de systeemrationaliteit, is daarvoor onontbeerlijk. Behalve het eigenbelang is respectabiliteit ook een morele opvoednorm. Diefstal, geweld staan daar haaks op.

— in de opvoeding wordt door de ouders een pedagogisch-communicatief model gehanteerd, waarin de regels duidelijk zijn, maar waar ook ruimte voor onderhandelingen aanwezig is. Met het ouder worden krijgen ze meer vrijheidsgraden, maar met een zekere controle op afstand. De schoolse prestaties en de vrije-tijd worden daardoor ingekaderd. De opvoeding van zonen en dochters ontloopt in dat opzicht elkaar weinig.

— in de fase van het primair vervolgonderwijs kunnen ze gerekend worden tot de meer rustige leerlingen. Het diplomabelang staat niet ter discussie. In de fase van het secundair vervolgonderwijs stelt men zich lossier op van het gezin. Men oriënteert zich nu meer op leeftijdgenoten en jeugdsubculturele activiteiten. Het domein van de vrije-tijd krijgt nu een grotere autonomie en wordt ook meer afgeschermd van het toezicht door de ouders. Dit wordt mede mogelijk gemaakt doordat ze nu zelfstandig wonen ('studentenbestaan').

— het arbeidsethos, waarmee ze opgevoed worden, is niet puur instrumenteel (de inkomensgenererende functie), maar kent ook extrinsieke aspecten als interessant werk, autonomie e.d. Door hun verlengde onderwijsloopbaan kan nog niet in strikte zin van een arbeidsverleden worden gesproken. Als ze werken is dat part-time werk, vakantie-werk, overbruggingswerk als ze in eerste instantie uitgeloot worden, danwel werken

gecombineerd met het volgen van een interne opleiding, bijvoorbeeld in de verpleging. In dit laatste geval lopen ze tegen de hoge werkdruk op (onvoldoende patiëntenzorg) en na een aantal conflicten krijgen of nemen ze ontslag. Andere respondenten ontdekken dat ze geen op hun opleiding aansluitende baan kunnen vinden, onder andere door bezuinigingen in de (gesubsidieerde) welzijnssector. Na verloop van tijd gaan ze, in weerwil van hun sollicitatiepogingen, behoren tot de langdurig werklozen. Ze hebben soms kortdurende werkervaringen beneden hun niveau, uitzendwerk e.d., maar ze zien in dat dit soort werk geen perspectief biedt. Ze gaan zich heroriënteren en besluiten dan een nieuw opleidingstraject met meer baanmogelijkheden te gaan volgen.

— de vrije-tijdsoriëntatie verschuift met het ouder worden van gezinsgecentreerd naar peer-gecentreerd. In de fase van het vervolgonderwijs wordt het belang van het commerciële uitgaanscircuit groter en is er sprake van week-end stappen. Dit leidt niet tot conflicten thuis, ook omdat ze geen gekke dingen uithalen. Als ze uit huis gaan en een eigen sociale jeugdruimte claimen, biedt deze hen ook ruimte om met andere levensstijlen in contact te komen. Hoewel er soms sprake is van enig experimenteel gedrag, bijvoorbeeld met soft-drugs, de andere sekse, zorgen ze ervoor niet te ver door te schieten. In deze periode krijgen ze een vriendin en na enige aanpassing plooiën ze zich in de relatie-eisen. Er is dan weer een toenadering naar de wereld van de volwassenen en de daarbij horende levensopgaven. Leeftijdsgebonden vormen van delinquentie zijn vooral bagatel delicten, maar deze blijven incidenteel.

— In het losmakingsproces van het ouderlijk milieu moeten ze hun eigen weg zoeken. In dit streven naar autonomie is ook de ontwikkeling van de identiteit gegeven. Hoewel met de nodige kritische distantie blijven de ouders belangrijk; ze fungeren nu niet meer zozeer als rolmodel, maar in emotioneel opzicht blijven ze significant. De relatie met de vriend(in), afkomstig uit een vergelijkbaar milieu, wordt nu stabiel. Men gaat samenwonen of trouwen, en ontwikkelt gezamenlijk toekomstplannen.

— ze kunnen van hun uitkering rondkomen, maar de financiële mogelijkheden zijn ingeperkt. Ook hier weer de dwang van bezuinigingen, maar door hun vermogen tot budgettering houden ze redelijk controle en wordt het maken van schulden zoveel mogelijk vermeden. Toch is ook hun bestaan een gecontroleerd bestaan; veel extra ruimte is er niet. Niet-legale mogelijkheden als structureel zwart bijverdienen wijzen ze af. Delinquentie is al helemaal geen oplossing; ze vrezen niet alleen de repercussies als pakkans, reputatieverlies, vermindering baankansen, maar uiten ook morele bezwaren. In die zin kan men spreken van een zekere reflexiviteit met betrekking tot de potentiële handelingsconsequenties.

— om aan de fuik van een marginaal bestaan, uitkeringsafhankelijkheid, en het negatieve stigma van werkloze te ontkomen, overwegen ze een nieuwe beroepsgerichte opleiding of zijn ze er daadwerkelijk mee bezig. Het solliciteren heeft immers niet tot resultaten geleid. Ook het doen van vrijwilligerswerk, tijdelijk werk zien ze als een mogelijkheid ervaring op te doen en ergens tussen te komen. Maar ook dan stellen ze inhoudelijke eisen aan de baan (voltijds, redelijke beloning, afwisselend en interessant werk). Als ze een nieuwe opleiding volgen, nemen ze de financiële consequenties voor lief (studie- en reiskosten, korting uitkering).

— in hun omgang met arbeidsbureau en Sociale Dienst stellen ze zich zakelijk op. Als ze iets willen realiseren aan nieuwe mogelijkheden dan zien ze dat zijzelf initiatief moeten nemen. In die zin zijn ze kritisch over de bemiddelings- en herscholingsfuncties van het arbeidsbureau, met name voor langdurig werklozen. De Sociale Dienst is in hun optiek vooral 'uitkeringsfabriek' van centraal genomen politieke besluiten. Over de persoonlijke contacten zijn ze tevreden; ze beschikken over voldoende sociale en verbaale vaardigheden om deze soepel te laten verlopen. Ze hebben in principe geen problemen met de controlerende aspecten, maar de overdaad aan regels vinden ze belachelijk. Frustraties afreageren, kwaad worden passen niet in deze zakelijke houding.

— voor deze respondenten is het aanhouden van regelmaat door een zekere tijdsstructurering belangrijk. Door opleiding, vrijwilligerswerk is de structurering (extern) ingekaderd in een stabiel ritme. Dit geldt ook voor de taken thuis. Als ze met een partner leven en een kind hebben delen ze de verantwoordelijkheid. Uitgaan (stappen) is vervangen door sociale contacten met vrienden. De jeugdsociale invloeden hebben aan betekenis verloren doordat ze zich nu volwassen voelen. Uitgaan is nu meer deelname aan de hogere vormen van cultuur, maar wordt ingeperkt door de beperkte bestedingsruimte en tijds mogelijkheden. Delinquentie komt onder deze jongvolwassenen niet voor.

— hun sociale identiteit is sterk verbonden met de gestelde levensopgaven: werk, gezin, maatschappelijk iets betekenen en respectabiliteitscriteria. Ze zien zichzelf nu als zelfstandige individuen met een eigen (reflexieve) verantwoordelijkheid voor de realisatie van levensopgaven. Deze reflectie kleurt ook de verhouding met ouders, relatiepartner en vrienden. In deze contacten gaan ze uit van een onderhandelingshuishouding, gebaseerd op communicatieve argumentatie en egalitaire verhoudingen. Het werkloos zijn speelt geen rol in hun identiteit, maar ze zien wel een aantal negatieve elementen als statusverlies en stereotyperingen door anderen. Hun verklaring voor hun positie van werkloosheid wordt gerelateerd aan externe maatschappelijke omstandigheden van economische aard. Hun arbeidsethos vertoont geen erosie en ze oriënteren zich nog steeds op middenklasse-banen in het primaire segment van de arbeidsmarkt. Klassebesef komt vooral tot uiting door contrasteringen met bijvoorbeeld arbeiders. Over het algemeen zijn ze tamelijk tevreden over hun leven tot nu toe.

— in maatschappelijk opzicht staan ze kritisch tegenover een aantal ontwikkelingen. De 'afbouw' van de verzorgingsstaat baart hen zorgen. Er komen door de voortgaande bezuinigingen steeds meer groepen 'slachtoffers' die de rekening gepresenteerd krijgen. De tweedeling van de samenleving in actieven en niet-actieven vinden ze beangstigend dichterbij komen. De politiek vinden ze tekort schieten en ze wenden zich daar steeds meer vanaf. Ondanks gevoelens van machteloosheid stemmen ze wel. Actievoeren en demonstreren haalt volgens hen weinig uit. Ze zijn wel solidair, maar ze willen hun eigen belangen niet vergeten. Hun respectabiliteit gaat hand in hand met wetsgetrouwheid. De ontwikkelingen betreffende orde en veiligheid vinden ze alarmerend en ze zijn tegen een al te permissief klimaat. De criminaliteit moet met harde hand worden bestreden (meer bevoegdheden politie, zwaardere straffen). Naar andere levensstijlen zijn ze redelijk tolerant, zolang deze maar respectabel zijn en niet ingaan tegen hun normaliteitsaannames. Ze zijn voor gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Hun maat-

schappijbeeld kan dan ook worden gezien als een combinatie van conservatisme en progressiviteit. Mensen moeten zich zo gelijkwaardig mogelijk kunnen ontplooiën, maar daarbij wel de regels in acht nemen. Dat geldt ook voor buitenlanders; dezen worden getolereerd zolang ze zich maar aanpassen. Ze zijn zich bewust van de grote maatschappelijke (mondiale) problemen als de milieuproblematiek, problemen van de derde wereld, bewapeningswedloop e.d. maar hoe deze op te lossen weten ze ook niet. Er treedt een zekere distanciëring op, mede door de concentratie op de eigen, meer alledaagse problemen.

— structurerend voor hun toekomst zijn de onmiddellijke levensopgaven. Voor de meesten geldt, dat ze nu een vaste relatie hebben. Ze zitten in de jonge kinderenfase en ondanks de uitkeringssituatie is deze keuze niet uitgesteld. Het ideaal van kostwinner, eventueel tweeverdienerschap, denken ze op termijn te kunnen realiseren. Hun werkloosheid wordt als tijdelijk gezien. Hun plannen bestrijken vooral de middellange termijn. Ze zijn redelijk tevreden en optimistisch over hun mogelijkheden.

Type VI: Het discours van non-conformisten

Men zou kunnen zeggen dat de jongvolwassenen die tot deze levensstijl gerekend kunnen worden weliswaar elementen van een 'defiant individualism' omvatten. Deze zijn evenwel niet buurt- en klassegebonden zoals bij de typen I en II, maar eerder een vorm van een post-modernistische oriëntatie, een kritische reflectie op materiële middenklasse-waarden en culturele vanzelfsprekendheden. Bij hen kan men spreken van een zoektocht naar een eigen identiteit.

Wanneer we kijken naar de organiserende principes dan kunnen deze als volgt ideaaltypisch samengevat worden:

— door hun middenklasse-opvoeding en opleiding zijn ze breed georiënteerd in culturele zin. Ze beschikken over sociale en communicatieve vaardigheden, een reflexief-kritische houding, en zijn individueel ingesteld. Deze autonomie moet ook in de relatie-sfeer gewaarborgd blijven.

— in hun initiële opleidingstrajecten, MAVO/HAVO, conformeren ze zich in eerste instantie nog aan de prestatie-eisen van ouders en het gezag van school, maar behalve het leren hechten ze ook veel belang aan sociale contacten met mede-leerlingen en buitenschoolse activiteiten. Het belang van school krijgt daardoor een zekere relativering en ze ontwikkelen zich tot culturele rebellen. In hun gedrag zijn 'macho'-elementen als stoer doen, knokken afwezig. Na hun diploma gaan ze meestal nog naar secundaire vormen van onderwijs op MBO/HBO-niveau. Nu zijn ze zelf verantwoordelijk voor hun leerprestaties en een aantal besluit om dan vroegtijdig te stoppen. Redenen kunnen zijn: de concurrentie van de vrije-tijd; als ze intern in de verpleging zitten bijvoorbeeld de autoritaire structuur en hoge werkdruk; het tegenvallende beroepsideaal; de autoritaire sfeer op school. Het belang van opleiding en het nut van een diploma worden, ook als ze deze wel succesvol afsluiten, steeds meer ter discussie gesteld. In hun ogen is het onderwijssysteem teveel 'een leerfabriek'. — door hun lange onderwijs carrière komen ze relatief laat op de arbeidsmarkt terecht. Het in het begin nog aanwezige arbeidsethos

transformeert als vrij snel richting eigen ontplooiing. Als ze al een baan vinden dan duurt deze relatief kort, vooral door conflicten met 'gezagsdragers' en de monotonie van het werk. Een part-time baan of tijdelijk kan een financieel draagvlak leveren, maar biedt weinig intrinsieke voordelen. Soms solliciteren ze nog, maar na verloop van tijd ontwikkelen ze andere bezigheden en zingevingsidealen. De reguliere arbeidsmarkt heeft voor de meesten dan afgedaan.

— de vrije-tijd wordt bij deze jongvolwassenen omgedefinieerd tot eigen tijd. Kenmerkend daarvoor is de eigen regie. Door het wegvallen van de structurering en betekenis van het werk zoeken ze zelf nieuwe zingevingen. Deze zijn vooral individueel bepaald. Mede daardoor zijn de oplossingen voor contradicties en dilemma's niet zozeer te zien als collectieve ontwerpen, maar als autonoom en authentiek. Stijlelementen in symbolisch-expressieve zin hebben minder een uitgesproken collectief bepaald jeugd-cultureel kader, maar benadrukken de eigen 'uniciteit'. Als gemeenschappelijke noemer delen ze evenwel hun verzet tegen de, in hun ogen, kleinburgerlijke cultuur van hun milieu van herkomst. Daar is immers vooral niet opvallen belangrijk, en wordt het conformeren aan de klassewaarden van vooruitkomen en geld verdienen belangrijk gevonden. Daartegen nemen ze kritisch stelling en deze stellingname impliceert tevens een meer radicaal-kritisch maatschappijbeeld. De combinatie van een open identiteit en kritisch bewustzijn maakt dat ze zichzelf zien als een culturele voorhoede, die buiten de gebaande wegen om antwoorden zoekt op existentiële en maatschappelijke problemen. Vandaar het belang van kleine netwerken van lotgenoten en sympathisanten om daaraan te werken. Experimenteergedrag, ook in provocatieve zin, benadrukt dit anders zijn, maar ook hier weer de eigen verantwoordelijkheid voor zelfbepaling van grenzen. Zo is blowen geen vluchtgedrag, maar het verkennen van grenzen en het opdoen van nieuwe ervaringen. Afhankelijkheid en verslaving passen daar niet in; soft-druggebruik moet sociaal ingekaderd blijven. Commune vrije-tijdsdelinquentie is afwezig. Ze zijn niet 'macho'-ingesteld en plegen geen gewelds- en vermogensdelicten. Vormen van vandalisme zijn verbonden met ludiek bezig zijn.

— door hun sociale en communicatieve vaardigheden zijn ze weliswaar in staat om met allerlei groepen jongeren op te trekken, maar ze hechten veel belang aan intensieve en emotionele vriendschappen. Deze vrienden delen hun discours van een zich afzetten tegen main-stream activiteiten en ideeën. Hun ontwikkeling loopt van gezinsgecentreerd naar jeugd-gecentreerd en vervolgens naar subject-gecentreerd (men ziet zichzelf als een autonoom en zelfverantwoordelijk subject). Vaste relaties passen daar alleen in onder de voorwaarde van behoud van vrijheid. Ze kunnen samenwonen maar het vormen van een gezin is geen reële optie. Ze zijn niet alleen nog te druk bezig met zichzelf, maar vinden de ontwikkelingen van de maatschappij van dien aard dat ze het nemen van kinderen (vooralsnog) onverantwoord vinden. In principe blijft deze route open, maar de keus daarvoor moet in een later stadium beredeneerd en afgewogen worden.

— ze zien hun uitkeringspositie als de consequentie van het niet regulier of voltijds willen werken. Gelet op hun bescheiden materiële aspiraties en hun kritische houding tegenover 'consumentisme', hun budgetteringsvermogen, lage woonlasten e.d. kunnen ze ervan leven. De dwang van het moeten werken met bijbehorend inkomen is ingeruild voor de vrijheid van het zelf inrichten van het leven en het creëren van nieuwe zinge-

vingen. Voor een aantal is deze nieuwe levensstijl te verantwoorden doordat ze bezig zijn met vrijwilligerswerk. Daarnaast beschikken ze vaak over aanvullende inkomsten; sommigen werken er zwart bij, anderen doen uitzendwerk of werken part-time of hebben een verdienende partner. Daarmee zijn ze in staat voor hun relevante levensstijl-aspecten te financieren, bijvoorbeeld vakanties in het buitenland, reizen, cultuurdeelnamen, hobby's. Hoewel hun financiële positie niet overhoudt, zijn ze er niet door verbiterd; het is de consequentie van gemaakte keuzen, het bezig zijn onder eigen voorwaarden. Betaald werk verliest aan functie en hun sollicitatie-inspanningen zijn nu minimaal en ritueel (het nominaal voldoen aan eisen van de uitkeringsinstantie). Soms wordt van de nood een deugd gemaakt — als er geen werk beschikbaar is dan maar iets anders ondernomen —, soms is het een vrije keus die in hun ogen te rechtvaardigen valt. Door hun relatief hoge opleiding, cultureel kapitaal, sociale en communicatieve vaardigheden staat voor hen nog een terugkeeroptie open richting arbeidsmarkt; ze denken zelf dan aan het starten van kleinschalige bedrijven, creatief en artistiek bezig zijn, maar voorlopig hebben ze nog voldoende rationalisaties, als zinvol, individueel en maatschappelijk bezig zijn, om daar vanaf te zien.

— de contacten met arbeidsbureau en Sociale Dienst zijn zakelijk-pragmatisch. Van het arbeidsbureau verwachten ze niets (in de sfeer van bemiddeling, omscholing e.d). De contacten met de Sociale Dienst zijn persoonlijker, maar op afstand. Ze beschikken over voldoende institutionele competenties (danwel manipulatieve vermogens) om redelijk onzichtbaar te blijven. Al teveel controle en toezicht ervaren ze als vervelend, als een inbreuk op hun privacy. Hun uitkering zien ze vooral als een recht; dit geldt ook voor kleine aanvullende (illegale) bijverdiensten. In de overige sectoren van de samenleving is dat immers ook genormaliseerd. Volledig zwart werken of steunfraude wijzen ze evenwel af.

— ze hebben geen moeite met hun tijdsstructurering. Er is geen sprake van verveling. Met de hun beschikbare middelen weten ze hun culturele ambities -reizen, cultuurdeelnamen — te realiseren. Voorts hebben ze een vrij druk sociaal leven.

— ze wonen nu zelfstandig. Deze stap is vrij vroeg gezet; de voornaamste reden is het je eigen gang kunnen gaan; hooglopende conflicten met ouders zijn er niet echt. De relatie tussen hen en hun ouders is er nu een van wederzijds respect en gebaseerd op volwassenheid. Met de meer burgerlijke broers en zussen is het contact nu minimaal geworden; ze zijn elkaar ontgroeid. In de eventuele relatie overheerst het model van de relatieve onafhankelijkheid; men kan, tot op zekere hoogte, zijn eigen gang gaan. Het romantische huwelijksideaal hoeft voor hen niet zo.

— voor deze jongvolwassen mannen geldt dat ze hun identiteit niet ontlenuen aan het milieu van herkomst of de realisatie van maatschappelijke posities op het terrein van werk en huwelijk. Hun identiteit is het resultaat van hun eigen 'levensproject' en in die zin grotendeels zelf 'achieved', wellicht 'assumed'. De gemeenschappelijke noemer in het proces van identiteitsvorming is bij deze jongvolwassenen niet zozeer het benadrukken van een collectieve en voorgegeven identiteit, maar de eigen individuele worsteling voor de inrichting van het levensplan. Ze zijn in staat om flexibel met identiteitselementen om te gaan. Ze willen zich niet laten vastpinnen op sjablonen, maar benadrukken het individuele en authentieke karakter van hun ervaringen. In die zin is er een

trendbreuk te zien met leeftijdgenoten uit deze milieus, bijvoorbeeld type V, die wel belang blijven hechten aan het model van de moderne keuze-biografie. Dat impliceert dat ze enerzijds beter om hebben leren gaan met ambiguïteit en anderzijds dat ze meer reflexief bezig zijn. Zekerheid is relatief en rolmodellen van de vorige generatie zijn niet langer adequaat. Deze zijn immers vooral maatschappijbevestigend en weinig kritisch. Daarvoor in de plaats komen nieuwe principes als: tolerantie, rechtvaardigheid en solidariteit. Hun marginale positie kan men zien als zelfgekozen, maar door hun cultureel kapitaal en financiële (relatieve) onafhankelijkheid voelen ze zich niet achtergesteld. Volwassenheid valt niet langer samen met het realiseren van dominante levensopgaven, maar met het zelf (individueel) verantwoordelijkheid willen nemen voor eigen keuzes. Oordelen van anderen zijn daarbij onbelangrijk; ze nemen zichzelf als referentiepunt. Dit punt is niet gefixeerd, maar in beweging.

— het maatschappijbeeld van dit discours scharniert om meerdere op elkaar te betrekken begrippen die samen te vatten zijn als: kritische betrokkenheid en distantie. Betrokkenheid bij de slachtoffers en achtergestelden in de samenleving, distantie ten opzichte van de institutioneel-bureaucratische structuren die deze ongelijkheid bevorderen danwel in stand houden. Ze zijn politiek geïnteresseerd en willen 'blijven'— ze lezen kranten en opiniebladen, kijken naar achtergrond programma's en voeren politieke discussies. Daarin overheerst een kritische houding. Ze stemmen wel, voornamelijk op 'klein links'; over de grote partijen, vooral rechts van het politiek spectrum zijn ze vrij negatief. Ze zien dat de verzorgingsstaat onder vuur ligt en dat de bezuinigingen eenzijdig afgewenteld worden op de lagere groepen. In hun ogen wordt de samenleving geregeerd door een 'monsterverbond' van kapitaal en politiek. Politici, ambtsdragers, autoriteitsfiguren worden cynisch beoordeeld; deze dienen het eigenbelang en dat van machtige pressiegroepen en multi-nationals. Dit staat haaks op hun gevoelens van solidariteit en de legitimiteit van de politiek, mede door de politieke schandalen, komt steeds meer onder druk te staan. Ze hebben moeite met de maatschappelijk-politieke onverschilligheid ten aanzien van de ongelijkheid, inkomensverschillen en bezuinigingsoperaties. De kosten daarvan komen per definitie terecht op de zwakste schouders en leiden uiteindelijk tot een tweedeling in de samenleving van mensen die wel aan de goede kant van de streep staan en zij die aan de verkeerde kant staan. Een aantal spant zich in om buiten de institutionele structuren om een 'betere wereld' te creëren door vrijwilligerswerk, buitenparlementaire acties e.d. Anderen voelen zich machteloos om de negatieve ontwikkelingen om te buigen en trekken zich meer terug op de sociale leefwereld. Ondanks alle kritiek waarderen ze het democratisch gehalte van Nederland; je mag hier in ieder geval kritisch zijn. Over de grote nationale en mondiale problemen als het milieu, de derde wereld, oorlogsdreiging zijn ze niet optimistisch. Daarnaast zien ze ook op sociaal niveau, door gebrek aan voldoende zingeving, allerlei negatieve ontwikkelingen die leiden tot isolement, vervreemding of verbitterdheid. Ontspoord gedrag als criminaliteit, egoïsme wordt door hen gerelateerd aan dergelijke, structurele en sociale, ontwikkelingen.

In hun opstelling naar anderen zijn ze tolerant; dit geldt zowel andere biografie-ontwerpen en levensstijlen alsook minderheden. Ze zijn met andere woorden 'cultureel relativisten'. Acceptatiecriteria zijn: authenticiteit, verdraagzaamheid en geen afbreuk doen

aan rechten van anderen. Delinquente levensstijlen beoordelen ze negatiever dan deviante. Delinquentie doet immers afbreuk aan de onderlinge solidariteit; het is leedtoevoegend naar anderen en verhardt het sociale klimaat. Hun maatschappelijke betrokkenheid impliceert ook bezorgdheid; ze zien het voortbestaan van de wereld aangetast door tal van negatieve ontwikkelingen. Deze bedreigen niet alleen het sociale bindweefsel van de samenleving, maar ook de ecologische bestaansvoorwaarden (milieu, kernwapens e.d.).

— ook in hun toekomstperspectieven overheersen gevoelens van bezorgdheid met betrekking tot maatschappelijke ontwikkelingen die desintegrerend en marginaliserend werken en het bestaan van grote groepen kansarmen bedreigen. Ze zijn somber over het milieu; economische doelstellingen overheersen. Wat hun eigen mogelijkheden betreft zijn ze redelijk optimistisch. Hoewel ze beseffen dat het maken van toekomstplannen met onzekerheden gepaard gaan, proberen ze in ieder geval greep op hun eigen leven te houden. Voorlopig zijn ze van plan hun huidige leven te continueren, maar ook dat kan door zich wijzigende omstandigheden anders lopen.

Nu de onderscheiden levensstijlen en de daarin verankerde discoursen uitgebreid besproken zijn, wordt het tijd om terug te keren naar de oorspronkelijke vraagstelling.

Noten bij hoofdstuk 12

214. Alhoewel ik in deze publikatie niet verder inga op geldigheidstheorieën (cf. Miedema en Janssen, 1986) wil ik kort volgende opmerkingen plaatsen. Als onderzoeker staat men op het snijpunt van twee typen 'conversaties'. Het eerste is dat met de onderzoekssubjecten, de geïnterviewde respondenten; het tweede is met vakgenoten, het forum. In interpretatief onderzoek kunnen daarop aansluitend twee reflectiefasen worden onderscheiden. In de eerste reflectiefase gaat het om de zogenaamde 'eerste-orde reconstructies', dat wil zeggen reconstructies door de respondenten zelf. Centraal daarin staan hun levensverhalen als vorm van retrospectie, verteld in hun bewoordingen en met hun accentueringen. Deze levensverhalen zijn niet spontaan voorhanden (in de vorm van autobiografische verhalen), maar worden met behulp van het onderzoekstheoretisch kader gegenereerd (en ingeperkt) door vraagstelling en de daarmee samenhangende thema-lijst. De participanten (re)construeren in de interviewsituatie als het ware hun levensverhalen langs een voorgegeven ontwikkelingslijn, waaraan diachronische en synchronische elementen zijn te onderscheiden. Er is dan ook sprake van een enerzijds op theoretische gronden aangebracht onderscheid in verschillende socialisatiefasen, en anderzijds vindt daarbinnen een thematische uitwerking plaats door het stellen van vragen over leefwereld domeinen, ideeënwerelden en praktijken. In die zin is er sprake van een zekere 'co-producing'. Immers, behalve de zelf-reflectie van de respondenten, spelen ook de stilzwijgende vooronderstellingen van de onderzoeker(s), hun interviewhouding, hun schipperen tussen betrokkenheid en afstand, in dat proces een rol. De werkelijkheden van de respondenten, hun individuele levensverhaal en maatschappelijk perspectief, zijn dus al enigszins gefilterd of gemodelleerd. Zo is onze invalshoek eerder sociologisch dan psychologisch. De tweede reflectiefase is de bewerking, wellicht omwerking, van het materiaal in een wetenschappelijk verantwoorde typologie van levensstijlen met als doel een publikatie. Dit veronderstelt van de onderzoeker een 'editing' ten behoeve van de geïnteresseerde leek, maar vooral ten behoeve van het professionele forum van collega-wetenschappers. Daarin moet verantwoording worden afgelegd over gevolgde werkwijzen, procedures en resultaten. De omzetting van de ene vorm van 'conversatie' naar de andere, van interne geldigheid naar externe geldigheid, leidt tot een zeker spanningsveld en afstand. "Our reflexivity thus reveals itself as an awareness of the recognition that we allow ourselves to hear what our subjects are telling us, not by imposing our categories on them, but by trying to see how our categories may not fit. And yet, we still acknowledge that those categories may be useful for distinctions that matter to our professional colleagues" (Steier, 1991: 7-8; zie verder: Denzin en Lincoln, 1994).
215. Jankowski komt in zijn analyse van jongens die lid zijn van een 'gang' tot een typering van kenmerken die zich het best laten omschrijven als 'defiant individualism'. "Gang members, virtually all of whom come from low-income neighborhoods, have, to varying degrees, developed what I shall call a *defiant individualist* character. Throughout the text, I use the term *character* rather than *personality* to refer to a group of personal traits structured in such a manner as to constitute a psychological system. [...] The advantage of this concept is that it accepts and incorporates the interconnectedness of individual personality traits and the social environment they interact with. The defiant individualist character is composed of seven attributes..." (Jankowski, 1991: 23-24). Deze attributen zijn: 'an intense sense of *competitiveness*'; 'a sense of *mistrust* or *wariness*'; '*self-reliance*'; '*social isolation*'; '*survival instinct*'; '*a social Darwinist worldview*' en '*a defiant air*'. Zie voor een nadere uitwerking Jankowski, *ibid.*: 23-28. "Finally, and most important, the level of defiant individualism in

individuals is a composite of the observed traits mentioned above as a function of the number of these traits that any one individual exhibits and the observed intensity which he or she demonstrates them in everyday behavior. Hence, while most members of low-income communities will share some of these traits (such as competitiveness and mistrust) by virtue of their experience within this shared environment, gang members will more generally display nearly all of these traits (large composite number) and to a much more intense degree (more intense display over greater time). What most important to understand is that this is not because they have joined gangs but because of their particular experiences before they joined" (Jankowski, *ibid*: 28). Met name voor de typen I en II gelden dat deze kenmerken onderdeel vormen van een wijdere buurtcultuur in achterstandswijken, waarin de bewoners zich aanpassen aan een onzeker bestaan en armoede; zie daarvoor bijvoorbeeld Terpstra (1996) over de bewoners van een nieuwbouwwijk met een relatief homogeen karakter. "... de wijk kent een hechte sociale organisatie, waarin de sporen van vroegere volks- of arbeidersbuurten met hun eigen subcultuur nog duidelijk herkenbaar zijn en waarin op meerdere wijzen het hechte verband wordt bestendigd. Er is geen sprake van desorganisatie en fatalisme, maar eerder van vitaliteit, die weliswaar leidt tot praktijken die maatschappelijk weinig aanvaard zijn" (Terpstra, 1996: 220).

216. Soms kan het nuttig zijn om een zekere agressieve houding, ook in verbaal opzicht, naar 'street-level bureaucrats' te hanteren. Deze zijn gevoelig (angst voor fysieke bedreiging dan wel bang zijn eventuele repercussies, ook in privé-opzicht, bij afwijzing) voor een dergelijke strategie en als cliënt krijgt men dan zijn zin (cf. Protass, 1979: 108-109). Te vaak gebruik maken van deze strategie of doorschieten in werkelijk fysiek geweld kan evenwel contra-productief werken.
217. Voor werkende jongeren is in de jaren '90 het belang van aangesloten zijn bij een vakbeweging steeds meer ter discussie komen te staan. Als ze aangesloten zijn is dat minder uit solidariteitsoverwegingen, maar vooral vanwege persoonlijke voordelen. Het imago van de vakbond - weinig dynamiek, vergadercultuur - heeft weinig wervingskracht. Het lidmaatschap van een vakbond is voor grote delen van de beroepsbevolking zonder vaste baan eerder een nadeel. Op dit moment is van de werkende jongeren tussen de 15 en 24 jaar slechts 16 procent bij een bond aangesloten (Marcella Breedveld, NRC Handelsblad, 11-8-1995).